

A kecskeméti Orvos- és Gyógyszerésztörténeti Múzeum

A kecskeméti Orvos- és Gyógyszerésztörténeti Múzeum 1985 januárjában jött létre a Bács-Kiskun Megyei Gyógyszerésztörténeti Szakgyűjtemény és a Megyei Orvostörténeti Gyűjtemény egyesítésével s múzeumi átvételével. A két szakgyűjtemény megszületése Loránd Nándor gyógyszerész és Réthy Aladár laboratóriumi főorvos szakmatörténeti érdeklődésének volt köszönhető.

Loránd Nándor 1966-ban kezdte felkutatni, összeszedni a megye patikáinak régi bútorait, edényeit, leselejtezett munkaeszközeit, dokumentumait. Munkája eredményeként 1968-ra már olyan jelentős mennyiségű és értékű anyag gyűlt össze, hogy az országos szakmúzeum Loránd Nándort bízta meg az itt folyó múzeumi munkálatokkal. A Megyei Gyógyszertári Központ támogatásával és kezelésében működő intézmény 1969-től több kiállításon is bemutatta anyagát, nemcsak Kecskeméten, hanem szerte az országban. Loránd Nándor a tárgyak gyarapításán, rendszerezésén túl tudományos kutatómunkát is végzett. Megírta a megye gyógyszertárainak történetét, és rendszeresen jelentek meg a helyi sajtóban gyűjteménye anyagár népszerűsítő publikációi.

Réthy Aladár, az orvostörténeti gyűjtemény megalapítója, szintén csak Bács-Kiskun megye területére koncentrálni végezte gyűjtőmunkáját. Mégis, országos szakmúzeumi szempontból is kiemelkedő jelentőségű munkásságának eredménye, hiszen – a gyűjtők figyelmét elkerülve – a 20. század első felében használt orvosi műszerek az országban máshol nem találhatók meg, csak itt, Kecskeméten. Az orvosi eszközökön kívül sok szép éremmel és szakkönyvvel is gazdagította a múzeum anyagát az Orvostörténeti Szakgyűjtemény, amely átvételéig a Megyei Kórház védnöksége alatt működött.

A két gyűjtemény a város 1810-ben készült térképén már szereplő, természetesen azóta többször átalakított, paraszt-polgár lakóházban nyert elhelyezést. A hosszú épület külső arculatának egyedi jellegét az egyenes falfelületet megtörő két boltíves tornác, ún. „kódisállás” adja, melyeknek zömök pillérű mellvédes falait könnyű szerkezetű nyeregtetők védik.

A kiállítás szerkezeti felépítése

A „Két évszázad orvos- és gyógyszerésztörténeti emlékei Bács-Kiskun megyében” c. kiállítás 5 helyiségben került megrendezésre. Ezekből 4 terem a gyógyszerészet, 1 pedig az orvostörténet múltját mutatja be. A gyógyszerészeti egység szerkezeti felépítése a gyógyszerészeti munka logikáját követi, amely évszázadokon keresztül a gyógyszerkészítést és a gyógyszerárúsítást foglalta magában. A termeken végighaladva nyomon követhetjük, hogy miként készültek a régi gyógyszerformák, milyen edényekben tárolták őket, végül eljutunk az officinához, a kecskeméti Szentháromság patika berendezéséhez. Visszafelé haladva pedig a 18. századtól a 20. század közepéig az időbeli előrehaladás érzékelhető. A munkaeszközök, tárolóedények, dokumentumok szinte valamennyi patikánkat reprezentálják, az officinákból azonban csak a legrégebbit állítottuk ki, a többi régi patikabútorral fényképeken ismerkedhetünk meg.

Az orvostörténeti egység a borbélysebészek, bábák tevékenységétől kezdően kíséri végig a gyógyítás múltját a kórházak megalakulásáig, s megismerkedhetnek az utóbbi kétszáz év itt használt orvosi eszközvilágával is.

Belépő

A bejárati helyiség berendezésével a századelő patikahangulatát igyekeztünk felidézni. A bejárattal szemben a kecskeméti Mátyás Király Gyógyszertár 1906-ban készült fényképének

az egész falat eltakaró másolata látható. Előtte áll a hartai patika kis táraasztala orvosságos üvegekkel és dobozokkal berendezve. Homokóra, szecessziós receptírópult díszíti a többi szabad felületet.

A gyógyszerkészítés eszközei a 19-20. században

Ebben a teremben a különböző gyógyszerformák fizikai, kémiai előállítási módjait, valamint a készítésükhöz használt eszközöket mutatjuk be.

Mivel a gyógyszerkészítés folyamatának mindegyik szakaszában szükség van az alap- és segédanyagok pontos mérésére, az első vitrin a súly és térfogatmérő eszközök főbb típusainak számbavételével kezdődik. A gyógyszerárakban a súlymérés a kétkarú emelőként működő kézimérlegekkel és táramérlegekkel történt. Kézimérleggel a gyors mérést végezték, amely biztos kézbentartást igényelt, vagy pedig állványra akasztották. A táramérleg Friedrich Mohr újítása nyomán terjedt el a 19. század második felében. Lényege: a mérlegkar éken történő alátámasztása. Az itt látható csavart oszlopos táramérleg a kerekegyházi István Király patikából való a századfordulóról. A mérlegek melletti menzúrákkal a folyadékok térfogatát mérték. Az unciás beosztású porcelán mérőhengert 1871 előtt használták, ugyanis ekkor az uncia helyébe a milliliter beosztás lépett. 1871-ben változtak meg a súlymértékek is, az osztrák orvosi mértékek helyett a gramm súlyrendszert vezették be.

A vitrin másik felét a drogok aprítására, porítására használt eszközök foglalják el: drogvágó, drogdaráló, mozsarak, pisztillusok, azaz mozsártörők.

A következő tárlóban a porosztáshoz és a szilárd gyógyszerformák előállításához szükséges eszközöket helyeztük el. A jobb sarokban lévő nikkelezett doboz a több komponensű porok összekeverésére szolgált. Középen a porosztás kellékei sorakoznak. A formája miatt porosztóágyúnak nevezett tárolóeszközből a fiókjában látható, pecsétviasszal különböző méretre bekalibrált fakanalakkal adagolták ki a porokat. A pormérő kanalak nemcsak sokféle anyagból_ fa, csont, szaru, fém -, hanem változatos formában is készültek. Az egyik fémkanál csapórésszel van ellátva, a másik változtatható úrtartalmú, mivel kettős fala meghatározott arányban mindkét irányban elmozdítható.

A papírkapszulákat a felső üvegpolcon álló kapszulabefűvőkkel nyitották ki. A 19. század második felében vezették be az ostyátok használatát a kellemetlen ízű porok adagolására. Az ostyákat a tárló oldalfalán függő ostyazáró készülékekkel töltötték. A vitrin alsó részén Seidlitz-félf poharak, pezsgőpor és zselatinkapszula előállításához szükséges formázók sorakoznak. Ezeket a gyógyszerformákat a századforduló óta ismerjük. A pezsgőporos pohár azért áll két részből, mert az egyik rekeszébe az enyhén lúgos, a másikba a savas alkotórész került, s csak fogyasztásakor keletkezett szénsav a szájüregben.

A tárló második felében a morsula, tabula, pasztilla és pilulakészítő eszközöket láthatják. A legfelül elhelyezett cukorkaszagató és öntőformákkal készültek a morsulák és tabulák a 19. században. Alapanyaguk az olvasztott cukor volt, ebbe keverték a hatóanyagot, majd a forró masszát márványlapra vagy formába öntötték. Az öntőforma alatt lévő pasztillaszagatóból kipotyogó korong alakú pasztillák alapanyaga szintén a mézgas, nyálkás szereket is tartalmazó cukor volt.

A vitrinben elhelyezett többi tárgy a pilulák készítésére szolgált. A pilulák vagy labdacok már nagyon régóta ismeretesek, azonban a 19. század elejéig igen egyszerű módon készültek: kézzel csipkedték a tészta állagú masszából. Nagyságuk mértéke a „bakkecske golyóbisának” felelt meg. A labdacok a múlt század végi receptúra legfontosabb készítménye volt, ebben az alakban a korabeli gyógyszerkincs bármely anyagát kiszolgálhatták. A pilulák előállításához labdacsmozsárra, pilulagömbölyítőre és pilulagépre volt szükség. A labdacok gyúrását az üvegpolcon látható mozsarakkal végezték, a legalul elhelyezett labdacsgéppel pedig megformázták a golyócskákat: a gyúrótábla közepén és a nyújtófán lévő vájatok pontos

egymásra illesztésével. A labdacson meglátszó vágások nyomait a pilulagömbölyítő segítségével tüntették el.

A szilárd gyógyszerformákat bemutató egység a kézitablettázókkal folytatódik. W. Brockedon 1844-ben szabadalmaztatta a tablettát, de használata csak később, a századfordulón kezdett igazán elterjedni. A tablettakészítés a préselés elvén alapul. Kezdetben kézi erővel vagy kalapáccsal préselték formába a porkeveréket, majd egykarú emelővel, végül tablettázógép segítségével. A tárlóban bemutatunk 6 különböző kézitablettázót és egy kézikomprimálógépet a 20. század elejéről.

Ezután következnek a kúp-, viasztapasz- és kenőcskészítés kellékei, majd a folyékony gyógyszerek előállításához szükséges hevítő, infundáló, szűrő és desztilláló készülékek. A gyógyszer technológiai egység a sterilizálás és a gyógyszer vizsgálat eszközeinek bemutatásával zárul.

Ebben a teremben az utolsó témakör a katonai gyógyszerészetbe enged bepillantást a látogatóknak.

Bács-Kiskun megye gyógyszertárai a 19-20. században

A terembe lépve a bal oldali tárló a patikaedények funkcionális típusaival ismerteti meg bennünket. Tulajdonságaiknak megfelelően a gyógyszereket különböző anyagú edényekben tárolták: a folyadékokat üvegekben, a porokat fa- vagy üvegedényekben, a kenőcsöket kerámia, ill. porcelántégelyekben. A vitrin bal felső polcára az officinai folyadéküvegek változatai kerültek. A hasáb alakú, ragasztott nyakú 18. század végi edények nyitják a sort, majd a későbbi, 19 századi csiszolt üvegdugós, színes, tojásdad fogantyús üvegek következnek.

Alattuk a széles szájú porüvegek színpompás változatai láthatók, majd legalul a nagyméretű raktári edények mellett a kicsi, szín- és formagazdag expediálóüvegek, amelyeket a gyógyszerek kiadásakor használtak. A középen elhelyezett gyógycukorkás üvegek reklámcéllal készültek a századelőn. A vitrin másik oldalának felső polcán a porok tárolására használt fatégelyek formaváltozatai figyelhetők meg két kéregdoboz társaságában. Középen helyeztük el a keménycserép és porcelán officinai kenőcs-tégelyeket, alattuk pedig a szintén kenőcs-tárolásra való nagyobb méretű pincetégelyeket.

A következő tárlók anyagát Kecskemét és a megye patikáinak reliktaiból válogattuk össze. Az első helytörténeti jellegű vitrinben táblázat mutatja be Kecskemét gyógyszertárait alapításuk sorrendjében. Ezek közül a Szentháromság, Mátyás Király, Isteni Gondviselés, Szent László és Magyarok Nagyasszonya Gyógyszertárral a két világháború között készült fényképek másolatai ismertetik meg bennünket. A tárlóban elhelyezett tárgyak az 1821-ben alapított Mátyás Király Gyógyszertár századforduló körüli emlékét idézi fel. Ekkor Farkas Ignác és fia, Farkas Béla volt a patika tulajdonosa. A vitrinben szerepelnek az akkor Farkas Patika néven ismert gyógyszertár régi edényei, melyeknek az a jellegzetességük, hogy alma alakú kartusait kigyós, kelyhes motívumok díszítik.

Az ezt követő vitrint a Szentlélek Patika edényivel és dokumentumaival rendeztük be. Az első tulajdonos, Handtel Károly 1839-ben Pesten szerzett diplomája alatt az új tulajdonossal, Katona Zsigmonddal 1867-ben kötött adásvételi szerződésük tanulmányozható. A patika reliktaival mellett kiállításra került egyebek közt a sokoldalú gyógyszerész, Katona Zsigmond katonatelepi mintaszőlészetének név- és árjegyzéke is. Katona Zsigmond még életében átruházta patikáját Zsigmond nevű fiára, de másik fiát, Katona Józsefet is gyógyszerésznek taníttatta, aki 1904-ben nyitotta meg Kecskemét 5. patikáját, amely a Megváltó nevet kapta. Szecessziós épületéről, bútorairól fotóillusztrációk tanúskodnak, alattuk pedig a szintén szecessziós motívummal díszített patikaedényekből láthatnak néhányat.

Kecskemét jellegzetesebb patikáinak villanásnyi bemutatása után a megye más településein működő gyógyszertáraitól tájékoztat a kiállítás edénysorozatok, szignatúrák, papírdobozok és fényképek felhasználásával. Itt helyeztünk el egy értékes dokumentumot is: a kecskeméti nyomdában 1940 körül nyomtatott papírkapszula mintagyűjteményt, amely szinte az ország összes patikájának kapszulamintáit tartalmazza.

A kiállításban látható kecskeméti Szentháromság gyógyszertár bútorzata. A patika 1746-ban Vághi György orvos magángyógyszertáraként kezdte el működését, és 1766-tól ez lett a város első nyilvános patikája.

Gyógyszerészeti emlékek a 18. századból

A 18. századi gyógyszerészet világát korabeli patikabútor, edények, levéltári iratok és az akkor gyógyszerkincs részletes bemutatásával próbáltuk megidézni. A bejáratnál szemben helyeztük el Kecskemét 1746-tól működő patikájának fenyőfából készült, festett, parasztkorok stílusú officináját. A patika 1746-tól Vághi György orvos kézigyógyszertára volt, majd 1766-tól Szentháromság néven ez lett a város első nyilvános gyógyszerháza. A különleges szerkezetű – ajtónyílás köré épített – bútor munkaasztalán 18. századi tárgyak utalnak a hajdani használatra. Ugyanebből a patikából származik a teremben elhelyezett vörösmárvány mozsár is.

Az első vitrin a kézigyógyszertár tulajdonosára és alkalmazottjára, Falt Antal iglói születésű gyógyszerészre vonatkozó levéltári másolatok tekinthetők meg néhány korabeli nyomtatvány és munkaeszköz, valamint a 18. századi fatégelyek és kenőcsfegyverek (holicsi, budai) társaságában.

A helytörténeti és gyógyszerésztörténeti egységet köti össze a jobb oldalon, a vitrinek előtt olvasható fotókópia, Falt Antal 1770-ben felvett „inventarium medicinae”-je, amely közel 300, általa használt gyógyszernevet tartalmaz. Az ezt követő három vitrin anyaga részletesen szemlélteti a 18. században használt drogokat tárolóedényekkel s metszetekkel kiegészítve.

A 18. század elején használt gyógyszerek száma meghaladta a 2500-at, s ezek 95%-a a patikákban készült. A gyógyszerkincs főbb csoportjai a növényi, állati és ásványi eredetű drogok, valamint az egyszerű galenikumok és a több alkotórészből álló kompoziták. Mi is ebben a rendszerben ismertetjük a gyógyszerkészletet. Ekkor a gyógyszerkincs több mint felét kitevő növényi eredetű drogok nemcsak a hazai gyógynövényeket jelentették, hanem ismertek voltak a ma fűszerként használt szerecsendió, bors, gyömbér, és a tengeren túli egzotikus drogok is, mint pl.: a sárkányvér, szenna, elefánttetű, stb.

Még az egzotikus növényeknél is egzotikusabb látványt nyújtanak az állati eredetű drogok, mint pl. a hód ivarnyílása melletti páros mirigyzacskó, a Castoreum, amelyet idegbetegségekre és méhbajok ellen használtak, a szívgyógyszerként és festékként is egyaránt népszerű bíbortetű, vagy a sokfélebetegségre alkalmazott viperahús, de láthatnak szárított kecskevért, kőrishogárport, bezoárokat is többek között. A gyógyszerészeti kiállítás a homeopátia elméletének rövid ismertetésével és néhány homeopata gyógyszerkészlet bemutatásával zárul.

Szemelvények az utóbbi kétszáz év orvostörténetéből

Az orvostörténeti kiállításrész Hermann András fényképével kezdődik, ő volt a törökök kiűzése után a kalocsai érsek első háziorvosa. Kecskemét és a megye orvosi múltjára a 18. század közepéig csak kevés levéltári adat utal. 1766-ból származó összeírás szerint Kecskeméten 7 sebész és 5 bába tevékenykedett. Kevéssel ezelőtről való a bevezető tábla másik fotómásolata, Kintses Sámuel sebészborbély céglevele (1755).

A következő táblán az 1831-es kolerajárvánnyal kapcsolatos iratok olvashatók. A táblák előtt elhelyezett cserép vízszűrőt víztisztításra használták a járványok idején.

Az első tárló anyaga a népi orvoslás körébe tartozó tárgyak – érvágókések, köpülőzőpoharak, kéziratok receptek, stb. – bemutatásával kezdődik, majd a 19-20. század fordulóján alkalmazott sebészeti műszerek következnek. Figyelemre méltó ezek közül a köpülőzőskor használt ún. életreébresztő készülék. A továbbiakban fényképek és táblák segítik a látogatót Kecskemét, Kalocsa, Kiskunhalas egészségügyi múltjának megismerésében. Itt látható pl. a kecskeméti volt epreskerti kórház, a régi járványkórház és a „Cserepes kórház” fényképe, valamint képes levelezőlapról készült nagytábla Murányi Károly

kalocsai magánszanatóriumáról. Kórházi iratokkal, majd nőgyógyászati műszerekkel folytatódik a kiállítás. Érdeemes összehasonlítani a 20. század elején használt műszereket a melljük állított metszetekkel, amelyek Mangetus: Biliotheca chirurgica (1721) c. művéből valók. Megállapítható, hogy nem sokban változtak a műszerek az eltelt kétszáz év alatt..

A következő kis állóvitrinben a fogászati eszközöket állítottuk ki. Időben és térben igen nagy távolság választja el egymástól a paraszti gyógykovács által készített foghúzókat az Aesculap gyártmányú aranytömő készlettől. A terem másik felében esztergályozással és áttört faragással díszített betegmérőszék látható Jobbágy Andor kecskeméti magánszanatóriumából. A mellette álló vitrin a betegvizsgálathoz szükséges kellékeket tárja a látogatók elé: fa, fém, ruggyanta hallgatócsövek mellett vérnyomásmérőket, szemüvegműveket és 19 századi rézmikroszkópokat láthatnak. A kiállítás a terápiás eszközök különböző változatainak bemutatásával zárul.

Mészáros Ágnes